

A terjeszkedő igenév

Kenesei István

Nyelvtudományi Intézet, Budapest

kenesei.istvan@nytud.mta.hu

Kivonat: A mondatbevezetői szerepű *hogy* kötőszó korábban kizárólag véges igét tartalmazó tagmondatot vezethetett be. Újabban azonban felbukkant infinitivusos tagmondatok kötőszavaként is. Korpuszból gyűjtött példák, valamint két felmérés alapján vizsgáltuk ennek az új szerkezetnek a nyelvtani tulajdonságait és adunk előzetes elemzést szerkezetére és kialakulására.

Kulcsszavak: véges és nem véges igéjű tagmondatok; *hogy* kötőszó; alárendelés; topik pozíció

1. Bevezetés

Újabban egyre gyakrabban feltűnik egy nem véges igét tartalmazó szerkezet, amely a korábbi általánosításokba nem illeszkedik bele. A konstrukció feltűnő vonása ugyanis az, hogy a vonzatként szereplő *hogy* kötőszós mellékmondat (HKM) állítmányában nem ragozott (véges) ige, hanem főnévi igenév áll. Ebben a rövid cikkben egyfajta előzetes elemzést igyekszem adni egy korpuszfelmérés és két kérdőíves vizsgálat alapján.¹

2. A szerkezet múltja

Szemben az önálló mondatok állítmányaként használható véges (finit) igei szerkezetekkel, az igenevék ilyen pozíciókban általában nem jelenhetnek meg. Hagyományosan főnévi, melléknévi és határozói igenevékként osztályozták őket, s ezeket az elnevezéseket az újabb szakirodalom sem változtatta meg, de jellemzésüket alapvetően szintaktikai viselkedésük szerint adta meg (Kenesei 2000). Formai és ezzel párhuzamosan funkcionális jegyeik szerint lehetnek: 1. argumentumok, a hagyományos leírásban alanyi és tárgyi szerepekben, és

¹Köszönöm a két anonim lektor megjegyzéseit, amelyeket igyekeztem egyrészt figyelembe venni, másrészt az alábbiakban vitatni. A jelen tanulmány az NKFIH 120073 „Nyílt hozzáférésű magyar mondatnani könyvsorozat angol nyelven” pályázata keretében készült.

ezért őket főnévi igeneveknek nevezték el, jóllehet (1c)-ben nem lehet tárggyal helyettesíteni az igenevet; 2. főnévi (csoportbeli) módosítók, azaz hagyományos terminussal jelzők, ezért a nevük melléknévi igenév lett; végül 3. igei (csoportbeli) módosítók, melyeket a korábbi leírásokban határozói igenévként ismertünk meg.²

- (1) a. Sétálni jó volt.
 b. Anna sétálni akar.
 c. Ede igyekszik sétálni.
- (2) a. az utcán sétáló diák
 b. a tegnap olvasott könyv
 c. a jól olvasható könyv
 d. a holnap elolvasandó könyv
- (3) a. Anna az utcán sétálva vette észre Edét.
 b. A palack kiürítve állt az asztalon.
 c. A vihar elvonulván elindulhattunk.

A felsorolt magyar konstrukciók típusait vagy az újabb elemzések eredményeit itt nem ismertetjük, csak a releváns irodalomból említünk meg néhányat: Tóth (2000), Laczkó (2000), É. Kiss (2002), Szécsényi (2010), Dékány (2014). A nem véges igealakokra vonatkozó általános irodalommal összhangban (például Bhatt 1998; Wurmbrand 1998; Bianchi 2003) a magyar szerzők is megállapítják, hogy az Igeidő (*Tense*) kategóriájának a hiánya és ezzel párhuzamosan a nominativus eset kiosztásának, következésképpen a kifejtett DP formájában megjelenő alanynak az elmaradása jellemzi ezeket a szerkezeteket. Ugyanakkor az egyeztetés (*Agreement*) megjelenése lehetséges az alany dativus esettel való ellátása mellett infinitivusi tagmondatokban (Tóth 2000). Azt is tudjuk, hogy a nominativus (vagy jelöletlen) esetű alany sem lehetetlen egyes nem véges igés tagmondatokban, l. pl. Kenesei (1986), Sárík (1998) vagy Nádasdi (2011). A vélemények itt megoszlanak abban, hogy amennyiben az állítmány nem véges ige, akkor az Egyeztetés morféma teszi-e ezt lehetővé, vagy pedig, amint Nádasdi itt hivatkozott tanulmányában, de más munkáiban is felteszi, a kérdéses tagmondatok véges igét tartalmaznak.

Ami az infinitivust illeti, abban egyetértés mutatkozik, hogy a gyermeknyelvi mondatoktól eltérően a vele alkotott fő- (vagy más néven gyök-) mondatokban

² A létige mellett előforduló telikus/befejezett értelmű „határozói” igenév, illetve a „múlt idejű” melléknévi igenév, amelyek a kihalt morfológiai passzív helyét töltik be valamennyire, indokolják a bekezdés első mondatának megengedő jellegét.

a felnőttek nyelvében az Igeidő nincs jelen, de a Modalitás kategóriája ki van fejezve, l. pl. Philips (1996) Grohmann–Etxepare (2003), Pesetsky–Torrego (2004).

A Szabolcsi (2009) által leírt érdekes jelenség, amelyben az infinitivusi tagmondatban nominativus esetű alany áll, a szerző szerint a Kötéselmélettel összhangban lévő távolsági Egyeztetésnek (*long-distance Agree*) köszönhető, és a nominativus megmagyarázásához nincsen szükség a személyjelölt infinitivusra, az alany Mondatbevezető (*Complementizer, Comp*) általi kormányzására, vagy ellenirányú Kontrollra (*backward Control*). Szabolcsi szerint a (4a) típusa csak emelő igék mellett lehetséges, míg (4b, c)-ben az történik, hogy a mátrixmondat alanyára visszautaló névmás kötelezően a mátrixmondat alanyával koreferens (*de se*) értelmezést kap.

- (4) a Idén elkezdett [csak Péter kapni jó szerepeket]
 b. Utálok [csak én dolgozni]
 c. Senki nem akart [csak ő leülni]

Bartos (2002) két eltérő típusú infinitivusos szerkezetet elemez. Mindkettő érdekes számunkra, mert a főmondati véges állítmány nélkül megjelenő igenév modalitást fejez ki, az (5a–b) esetében lehetőséget.

- (5) a. A hátsó sorokban is jól hallani, amit mondasz.
 b. Alig érezni meg ezt a finom remegést.

Bartos magyarázata szerint a CP szint felett kell lennie egy Modalitás operátornak az alábbi formában:

- (6) Mod_{circ} [CP ... [VP V_{inf} ...

A Bartos által tárgyalt másik szerkezet a több más nyelvből is ismert felszólító infinitivus.

- (7) a. Sapkát levenni!
 b. Jegyeket az ellenőrnek felmutatni!
 (8) *Megmutatni magadat/magát/magatokat/magukat/magunkat!

Mivel a szerkezet semmilyen visszaható névmást nem enged meg és mert a magyarban nincsen általános visszaható névmás, mint az angol *oneself*, vö. (8), Bartos szerint minimálisan egy tetszőleges referenciájú PRO_{arb} kell legyen az alany pozíciójában, de nem zárja ki azt sem, hogy az alany egyáltalán nincsen

kifejezve, ugyanis ilyenkor az egész felszólító infinitívus csak egy VP méretű kifejezés, amelyben a külső, az ágensi tematikus szerepet nem is kell hozzárendelni, viszont kívülről a beszédaktustípust rögzítő *Force* funkcionális kategória csatlakozik hozzá, így adva számot a felszólító jellegről. Ha ez így lenne, akkor összehasonlítható volna a Halm Tamás (2018) által leírt „radikálisan csonkolt mondatokkal”, amelyekben az igének a teljesen lecsupaszított szótári alakja szerepel. Ez a javaslat az általunk vizsgált szerkezetre valószínűleg nem alkalmazható.

3. A szerkezet jelene

A korábban nem tapasztalt, manapság viszont jól adatolt, tehát terjedőben lévő és feltehetőleg elég megalapozottan új típusúnak nevezhető infinitívusos szerkezet alapvonása, hogy nem gyökmondatban, hanem *hogy*-kötőszós beágyazott mellékmondatban (HKM) találjuk.³ Alább néhány Kálmán László (= KL) által rögzített, illetve Sass Bálint segítségével a Magyar Nemzeti Szövegtárból (= MNSZ)⁴ gyűjtött példát idézünk.

- (9) a. Az a cél, hogy az értelmiségiek alól kihúzni a talajt. (KL)
 b. Nem szól másról, mint hogy a kritikus gondolkodás magjait is kiirtani. (KL)
 c. Egy életet lehetne arra áldozni, hogy azokat megírni. (KL)
 d. Mert nem csak az a mérszárosság, hogy feldarabolni a húst, szépen előkészíteni... (MNSZ)

³A kérdéses szerkezetről 2019. februárjában a népszerű *Szósztágyár* című rádióműsorban viszonylag hosszan beszélgetett a két műsorvezető, Kálmán László és Nádasdy Ádám. Ez után Kálmán Lászlóval több levelet váltottam, melyekben az általa észrevett példákra is beszámolt. Ez úton mondok neki köszönetet a példákért és a róluk való eszmecsereért.

Egyik lektorom kifogásolja, hogy nem igazolom statisztikai módszerekkel, hogy a jelenség terjedőben van. Jóllehet ebben igaza van, ám ha valamely szerkezet korábban nem volt megfigyelhető, manapság viszont nemcsak a beszélt, de az informális írott nyelvben is megtaláljuk, akkor aligha tagadható, hogy a nulla szintről elmozdulva terjedni kezdett. Tehát nem csak abban az értelemben lehet valamely jelenségnek a terjedéséről beszélni, hogy egy szűk körben (egy adott dialektusban vagy szociolektusban) megvolt és most már nem csak ott tapasztaljuk. Ehhez viszont elég azt kimutatni, hogy létezik a nyelvhasználatban.

Másfelől viszont itt elsősorban abban az értelemben használom a „terjedés” szót, hogy az infinitívus a magyar nyelv grammatikáján belül egy új pozíciót is „elfoglal”, tehát a nyelvtanon belül „terjeszkedik”.

⁴Vö. Oravecz – Váradi – Sass (2014). Itt köszönöm meg Sass Bálintnak a példák megtalálásában nyújtott segítségét.

- e. Inkább csak úgy, az a jó, hogy lenni valahogy, élni, s ha megtörténi magát az írás, akkor örülni. (MNSZ)
- f. Az 1950-es évek óta az a tendencia, hogy szétteríteni, eredményessé tenni azt a szociálpolitikát, amit. (MNSZ)
- g. Nyilvánvalóan kínálja magát az a lehetőség, hogy eltörölni az egészségügyi hozzájárulást. (MNSZ)
- h. Majd meglátja, egy idő után eszébe se jut az a csacskaság, hogy virulni meg illatozni. (MNSZ)
- i. A nyugdíjszerű ellátásoknál indokolt az a megjegyzés, hogy differenciálni... (MNSZ)

Ezeknek a mondatoknak az első elemzése azt mutatja, hogy a Kenesei (1992; 1994) által bevezetett felosztás szerint az infinitivust tartalmazó HKM-ek egyrészt az (alkalmasint esetjelölt) az utalószóval állnak konstrukcióban, másrészt a HKM-et jellemzésükben megengedő lexikális fej mellett jelennek meg, durva szerkezetük tehát az alábbi.

- (10) a. a cél (van) [DP az [CP hogy V-ni ...]]
 b. ... [DP az a [N lehetőség [CP hogy V-ni ...]]

A (10a) típusába tartozik a (9a, b, c, d, e, f), míg a (10b) típusát a (9g, h, i)-ben találjuk meg. A lexikális fejeket annak révén is azonosítani tudjuk, hogy a köznyelvben általánosan elfogadott használatukban más, azaz nem infinitivusi fejú HKM-eket vesznek maguk mellé vonzatként.

- (11) a. Kínálja magát az a lehetőség, hogy eltöröljék az egészségügyi hozzájárulást
 b. Eszébe se jut az a csacskaság, hogy viruljon meg illatozzon.

Természetesen a (10a) típusának a névszói állítmányát kitöltheti olyan főnév, amely akár a (10b) lexikális feje is lehet, mint éppen a (9a, f)-ben szereplő *cél* és *tendencia*, de a (9d)-ben álló *mészáros* főnév, csakúgy mint igen sok más főnév, pl. a *kalap* vagy a *cukor*, nem tűri meg a HKM vonzatot, vö.:⁵

⁵ Annak a kérdésnek a megtárgyalása túlterjed a jelen cikk keretein, hogy az alanyi utalószavas HKM melletti névszói állítmányban lehet-e olyan főnév, amely nem enged meg HKM-et a vonzatában, pl.

- (i) *?Az, hogy ügyesen darabolják fel a húst, valódi mészárosság.
- (ii) *Az, hogy rendesen felöltözzön, igazi kalap.
- (iii) Az, hogy eltörlik a járadékot, csak egy lehetőség.

Itt említem meg, hogy (12b) mellékmondatát nem célhatározói szerepben kell értelmezni.

- (12) a. *Betiltották azt a mészárosagot, hogy feldarabolják a húst.
 b. *Itt van az a kalap, hogy rendszeren felöltözzön.

Feltevésünk szerint tehát az alábbiakban infinitivusi HKM-nak, vagy röviden IHKM-nek nevezett szerkezet utalószavas vagy lexikális fejes CP-ben jelenik meg. Ami az IHKM alanyát illeti, az nem lehet kifejtett, azaz lexikális DP vagy névmás, tehát kizárólag rejtett PRO alany fordulhat itt elő, amely elvben lehet valamely előzménnyel koreferens, mint a (9h)-ban, ahol a főmondatban megszólított személyt értjük oda, de lehet a PRO_{arb} kategóriával jelölt meghatározatlan ágens, pl. (9c, d), illetve lehet a szöveggörnyezetből kikövetkeztethető rejtett alany, mint a (9a, e, f)-ben bármilyen számú vagy személyű aktor. Ez utóbbira jó próba, ha visszaható névmást teszünk a mondatba, például a (9a)-ba.

- (13) Az a cél, hogy saját magunk/maguk alól kihúzni a talajt.

Az IHKM-ből hiányzik az Igeidő kategóriája, de jelen van a Modalitása, csakúgy mint a Bartos (2002) által leírt felszólító infinitivusos szerkezetben, amit azonban kizárólag gyökmondatban találunk. Itt viszont a modalitás inkább a beágyazott mondatokra jellemző kötőmód (*conjunctivus*), mint a főmondati imperativus, hiszen a közvetlen idézetektől eltekintve beágyazott mondatban az imperativus értelmezhetetlen. Ugyanakkor a conjunctivus, hasonlóan az imperativushoz, mindig csak utóidejűként értelmezhető, tehát a modalitás rendelkezik egyfajta rejtett igeidő-tartalommal is.⁶

Az általunk feltett szerkezet az IHKM-ekre tehát az alábbi, ahol (14a) a főnévi csoportban a főnév vonzataként, míg (14b) egy expletívummal összekötött tagmondatként ábrázolja.

- (14) a. [DP Dem [NP N [CP *hogy* [MODP MOD [IP PRO V-INF ...]]]]]
 b. [DP *az*] ... [CP *hogy* [MODP MOD [IP PRO V-ni ...]]]

⁶ Egyik lektorom szerint nemcsak utóidejűség, hanem egyidejűség is lehetséges, bár erre példát nem ad meg. De még ha állapotigével alkotjuk meg a mellékmondatot, akkor sem lehetséges egyidejű értelmezés, vö.:

- (i) Az a cél, hogy itt maradjon az épület.

4. A szerkezet elfogadhatósága

A korpuszvizsgálat mellett két körben folytattam felmérést 22, részben korábban gyűjtött, részben azokból variált szórendű, részben pedig saját magam alkotta mondat segítségével, melyek között voltak kontrollmondatok is.⁷ Ezeket 16 nyelvessel értékeltettem, akik arról is nyilatkozhattak, hogy ha maguk nem használják is, hallottak-e IHKM-et. A nyelvészcsoport egy kisebb része számára az ötfokú skálán számos IHKM bizonyult 3–4 közötti pontszámúnak, sőt volt, aki 5 pontot adott az egyiknek. (15a, b) alatt láthatjuk az 5 „IHKMelfogadó” személy által a legjobbnak minősített példákat. (A számok értelmezése: az 1. oszlopban az összes pontszám/válaszoló = átlagpontszám, a 2. oszlopban az „IHKM-párti” nyelvészek összpontszáma/száma = átlagpontszám.)

(15) a.	az a mérce, hogy kitörni a magyar valóságból	29/16 = 1,81	14/5 = 2,8
b.	az a cél, hogy túlélni	34/16 = 2,12	20/5 = 4
c.	hogyan kitörni a magyar valóságból, az a mérce	30/16 = 1,87	12/5 = 2,4
d.	hogyan túlélni, az a cél	32/16 = 2,0	13/5 = 2,6

A (15c, d) példáit az adatgyűjtésből származó (15a, b) „megfordításával”, azaz az IHKM topikalizációjával gyártottam, és az „egyenes szórendhez” képest mindkét csoportban mutatott rosszabb eredményük majd a következő részben lesz releváns.

Az általam szerkesztett IHKM-ek között olyanok is voltak, amelyeknek a szokásos vonzat-IHKM-jében nem conjunctivus (kötőmód), hanem indicativus, azaz kijelentő módú igék vannak, l. pl. (16a, b).

(16) a.	azon gondolkodom, hogy mindenkinek megmondani az igazat	17/16 = 1,06
b.	azon gondolkodom, hogy mindenkinek megmondom az igazat	
c.	hogyan mindenkinek megmondani az igazat, azon gondolkodom	26/16 = 1,62

Ahogy várni lehetett, a (16a) egyáltalán nem volt elfogadható, amiből az a következtetés adódik, hogy az IHKM infinitivusának valóban kötőmódú modalitása van. De meglepő volt, hogy amikor az IHKM nem a megszokott posztverbális vonzathelyzetében volt, hanem topikba volt kiemelve, akkor a mögötte elhelyezkedő és a visszautaló névmást tartalmazó főmondatral együtt valamivel elfogadhatóbbnak bizonyult, bár így is igen rossznak ítélték.⁸

⁷ A mondatokat a Függelékben adom meg.

⁸ Itt még az is közrejátszhat, hogy elől könnyebb az IHKM-et kérdésként értelmezni: *hogyan mindenkinek megmondani az igazat(?) – azon (még) gondolkodom*. De vegyük észre, hogy ennek más a hangsúlymintája, mivel az ígére és nem a névmásra esik a főhangsúly.

Váratlanul látszik, hogy szemben a főnévi állítmánnyal álló utalószavas fejtő IHKM-ekkel, vö. (15), amikor melléknévi állítmány mellett áll az IHKM, az eredmények sokkal rosszabbak, és még az „IHKM-nyelvjárást beszélők” sem érték el a 2-es átlagot, jóllehet az igeidővel jelölt HKM vonzatokban ilyenkor is kötőmódban állnak az állítmányok. Ennek feltehetően az az oka, hogy melléknévi állítmányoknak lehet infinitivusos vonzatuk, de főneveknek nem, l. (17c, d).

- (17) a. az a legnehezebb, hogy mindenkinek megmondani az igazat $21/16 = 1,31$
 b. az fontos volt, hogy megismerkedni az elnökkel $19/16 = 1,19$
 c. fontos volt megismerkedni az elnökkel
 d. *az a cél megismerkedni az elnökkel⁹

Ha innen nézzük, akkor az IHKM-eknek a főnevek melletti felbukkanása egy-fajta hiányt pótol: az infinitivusi vonzat szerepét valósítja meg.

Végül felidézünk két igei vonzatban megjelenő IHKM-et, amelyek annak ellenére, hogy kötőmódú értelmezésük lennének, mégsem érik el a főnévi állítmányok melletti IHKM-ek értékeit.

- (18) a. azt szeretném, hogy alaposan ledöngölni a padlót $18/16 = 1,12$
 b. az kellene, hogy kifesteni a kamrát $25/16 = 1,56$ $12/5 = 2,4$
 c. Szeretném alaposan ledöngölni a padlót.

Felmerülhet, hogy (18a) az egyes szám 1. személyű infinitivusi rejtett alany miatt rosszabb, mint az általános alanyú (18b), amely az „IHKM-pártiaknál” láthatóan magasabb, 2,4-es átlagot ért el. Ugyanakkor a (9) példásor alapján nem mondhatjuk, hogy az IHKM nem enged meg a főmondatban szereplő valamely DP-vel koreferens alanyt. A (18a) pontszámában az is közrejátszhat, hogy létezik egy alternatív infinitivusos szerkesztés is, amit (18c)-ben illusztrálunk, és amelyben egyértelmű, hogy koreferencia áll fenn a két tagmondat alanya között.

Ezen a ponton elmondhatjuk, hogy az IHKM, legalábbis a beszélők egy kisebb csoportjában eléri az elfogadhatóság alsó határát, ha

⁹Nem szabad, hogy a „kettőspontos szerkesztésű” alábbi példa félrevezessen:

- (i) A cél: megismerkedni az elnökkel.

Mondatba illesztve ugyanis ez sem működik, vö.:

- (ii) *Kitűzte azt a célt megismerkedni az elnökkel.

- a. főnév vonzata vagy egy expletívummal alkot konstrukciót;
- b. kötőmódú értelmezést tesz szükségessé;
- c. rejtett alanya a főmondat valamely referáló kifejezésével koreferens, illetve általános vagy tetszőleges referenciájú.

5. A szerkezet jövője

Ha egy folyamatban lévő változásról van szó, akkor érdemes megvizsgálni, hogy egy következő generációban milyen a szerkezet elfogadottsága. Ezért 63 budapesti 16 és 20 év közötti életkorú diák is kitöltötte ugyanazt a kérdőívet, amit a nyelvészek.¹⁰

A (15a, b) mondatokat ők valóban elfogadhatóbbnak tartották, mint a felnőttek: átlagpontszámuk 2,05 és 2,7 volt. Itt is volt egy – a nyelvészek hasonló csoportjához képest elenyésző – kisebbség, legföljebb 4–5 személy, akik az átlagnál magasabb értéket adtak az IHKM-es mondatoknak.

Érdekes azonban, hogy a topikalizált IHKM-ek aránylag magasabb elfogadottságot mutattak, mint egyrészt az „egyenes szórendűek”, másrészt mint a nyelvészek csoportjában tapasztalni lehetett. A (15c) átlaga 2,82, a (15d)-é 3,44 volt, és ez még az IHKM-et elfogadó nyelvészekénél is jóval magasabb, sőt az egyenes szórendű (15a)-ét is meghaladja.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a diákok értékelése kevésbé volt radikális, mint a nyelvészeké. Bár voltak 1 pontos ítéletek, összességében az átlagok magasabbak voltak a diákoknál, mint a nyelvészeknél. Az utóbbiak által a (16a)-nak adott legalacsonyabb, 1,06-os pontátlagot a diákok meg sem közelítették: náluk a legalacsonyabb pontátlag csaknem egy egész ponttal magasabb, 2,05 volt, egyébként ugyanennél a példánál. Ennek okait csak találgatni tudjuk, és például arra gondolhatunk, hogy nem lévén szakemberek, óvatosabban ítélik meg a példák elfogadhatatlanságát, de az is lehet, hogy nem szánnak rá annyi időt és megfontolást az ítélezésre, mint a szakmai felelősséggel bíró szakemberek. Ennélfogva a diákok magasabb pontszámait a kérdéses esetekben

¹⁰ A felmérés lebonyolításáért Schiller Mariann-nak tartozom köszönettel. Megjegyzendő, hogy a két csoport nem összevethető, mivel a diákcsoporttal szemben egy véletlenszerűen választott felnőttcsoportot, nem pedig egy nyelvészeti felkészült és ítéleteiben megfontoltabb kört kellett volna találni. Ez a felmérés azonban csupán a jelenség létezéséről próbált tájékozódni.

betudhatjuk a magasabb átlagpontszámoknak is, bár ez nem ad magyarázatot például a topikalizáció eltérő megítélésére.¹¹

Erre a jelenségre van egy magyarázatkísérletünk. A (19a) az egyik legrosszabb átlagot elért példa volt, támogatva azt a különbséget, amit a főnévi és a melléknévi állítmányok között tapasztaltunk. Ennek a szerkezetnek a topikalizált változata is magasabb átlagot ért el. Az a feltevésünk, hogy a (19b) típusú topikalizáció magasabbra értékelését egy olyan keresztthatás befolyásolja, ami a (19c) példának tulajdonítható, amelyben a különálló, úgynevezett balra kihelyezett topik kifejezésben álló infinitivusos mondatra visszautal a melléknévi állítmány előtt álló alanyi mutató névmás. Ehhez hasonló szerkesztéssel már Kenesei (1992; 1994) is foglalkozott, de akkor még a szokásos HKM-ek elemzése kapcsán, vö. (20). A diákok értékeléseit a nyelvészek átlagszámai mögött mutatjuk

		nyelvész	diák
(19) a.	az a legnehezebb, hogy mindenkinek megmondani az igazat	= 1,311	2,19
b.	hogy mindenkinek megmondani az igazat, az a legnehezebb	= 1,81	3,04
c.	mindenkinek megmondani az igazat, az a legnehezebb	= 5,0	4,61

(20) Hogy Aranka férjhez ment, azt sokan tudták (Kenesei 1992, 646)

A (19) példák értékelésében ismét azt látjuk, hogy a diákok kevésbé radikálisan pontoztak, de a tendencia ugyanaz: ha az IHKM topik pozícióban áll, az javítja a megítélését.

6. Konklúziók

Mint azt más korábban tapasztalt új nyelvtani forma, például a *valószínűleg*, *hogy* esetében is láthattuk, a nyelvészek, illetve a nyelvelírás törvényszerűen később, esetenként jóval később reagál egy új jelenségre, mint ahogy az kialakul vagy elfogadottá válik a nyelvhasználatban. Jóllehet a *valószínűleg, hogy* szerkezetet a beszélt nyelvben már több évtizede észlelték és mára teljesen elterjedt, a gondozott köznyelvben, azaz például a magasabb regiszterekben továbbra sem bukkan fel (Kontra 2003). Ugyanez a folyamat látszik lezajlani az IHKM-ek

¹¹ Egyik lektorom további teszteléseket és statisztikai eljárásokat javasolt a feltevések igazolására, amit itt köszönettel nyugtázok és igyekszem a jövőben megvalósítani.

esetében, amelyet egyelőre szintén csak beszédben, illetve az informális, laza nyelvhasználatban találunk meg.

Feltesszük, hogy a topik helyzetű infinitívusos mondat, azaz a (19c) típusából indulhatott a folyamat. Egyfajta köztes második lépésként szóba kerülhet az a társalgásban elfogadott fordulat, amelyben a *hogy* kötőszóval (mondatbevezetővel, *Comp*-pal) kiegészített bevezető egyfajta témafelvető szónoki kérdés, amelyet azonnal követ a rá adott válasz is, l. (21).

(21) Hogy mindenkinek megmondani az igazat? Az nagyon nehéz.

Innen és a (19c)-ből vezethető le azután a (19b) típusa, amely főnévi fej esetén lesz elfogadhatóbb, vö. (15a, b). A főnév mellett, mint láttuk, csak HKM állhat vonzatként, infinitívusos tagmondat nem. Az infinitívus viszont meg tudja őrizni alanyának általános vagy tetszőleges, tehát személytelen voltát is, és ez is motiválhatja kialakulását, illetve ezért jelenik meg főnévi fejek vonzataként is az utolsó stádiumban. Ugyanakkor, mivel igéknek és mellékneveknek lehet infinitívusos vonzatuk, a mellettük megjelenő IHKM-nek nincsen szintaktikai motivációja. Lényegében a leíró szintaktikai elemzés szempontjából annyi történik, hogy a névmási, illetve főnévi (azaz lexikális) fejek mellett a szokásos HKM-vonzat engedélyezése, de az infinitívusos tagmondat folytatólagos tiltása mellett megjelenik egy koreferenciális vagy általános alanyú infinitívust tartalmazó IHKM is az alábbi sematikus rendben, ahol az INF = infinitívusos tagmondat, V = ige, A = melléknév, N = főnév, Pron = névmás (*az*).

- (22) a. V – HKM/INF/*IHKM
 b. A – HKM/INF/*IHKM
 c. N/Pron – HKM/?*IHKM/*INF

Összességében úgy látjuk, hogy egy szintaktikai hiányt kitöltő szerkezet bukkan föl. Elképzelhető, hogy ez a konstrukció a nyelvhasználat változásával terjedni fog, amiről majd a nyelvtani leírásokban is számot kell adni. A jelen dolgozat csupán azt igazolta, hogy a szerkezet létezik, többek számára az elfogadhatóság mértékét megüti, illetve arra igyekezett rámutatni, hogy miképpen illeszthető be a magyar mondat szerkezeti viszonyai közé.

Irodalom

- Bartos, Huba 2002. Root infinitives. In: István Kenesei – Péter Siptár (szerk.): *Approaches to Hungarian 8: Papers from the Budapest Conference*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 11–38.
- Bhatt, Rajesh 1999. Covert modality in non-finite contexts. Doktori értekezés, University of Pennsylvania.
- Bianchi, Valentina 2003. On finiteness as logophoric anchoring. In: Jaqueline Guéron – L. Tasmomovski (szerk.): *Temps et points de vue – Tense and point of view*. Nanterre: Université Paris. 213–246.
- Dékány Éva 2014. A nem véges alárendelés (az igenevek) története. In: É. Kiss Katalin (szerk.): *Magyar történeti mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 177–237.
- É. Kiss, Katalin 2002. *The syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grohmann, Kleanthes K. – Ricardo Etxepare 2003. Root infinitives: A comparative view. *Probus* 15: 201–236.
- Halm, Tamás 2018. The Hungarian VP is head-final: Evidence from radically truncated clauses. *Kézirat*. Budapest: NYTI. 12pp.
- Kenesei, István 1986. On the role of the agreement morpheme in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 36: 109–120.
- Kenesei István 1992. Az alárendelt mondatok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 529–714.
- Kenesei, István 1994. Subordinate clauses. In: Ferenc Kiefer – Katalin É. Kiss (szerk.): *The syntactic structure of Hungarian*. San Diego: Academic Press. 275–354.
- Kenesei István 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer (2000, 75–136).
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2000. *Strukturális magyar nyelvtan 3: Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Laczkó Tibor 2000. A melléknévi és határozói igenévképzők. In: Kiefer (2000, 409–452).
- Nádasdi Péter 2011. Egy ismeretlen vonatkozó szerkezetről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23: 415–436.
- Oravecz, Csaba – Tamás Váradi – Bálint Sass 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*, 1719–1723. European Language Resources Association (ELRA). http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/681_Paper.pdf
- Pesetsky, David – Esther Torrego 2004. Tense, Case and the nature of syntactic categories. In: Jacqueline Guéron – Jacqueline Lecarme (szerk.): *The syntax of time*. Cambridge, MA: MIT Press. 495–538.
- Phillips, Colin 1996. Root infinitives are finite. In: Andy Stringfellow – Dalia Cahana-Amitay – Elizabeth Hughes – Andrea Zukowski (szerk.): *BUCLD 20: Proceedings of the 20th Annual Boston University Conference on Language Development*. Somerville, MA: Cascadilla Press. 588–599.
- Sárik Pál 1998. A határozói igenevek néhány problémája. *Magyar Nyelv* 94: 423–436.
- Szabolcsi, Anna 2009. Overt nominative subjects in infinitival complements in Hungarian. In: Marcel den Dikken – Robert M. Vago (szerk.): *Approaches to Hungarian 11: Papers from the 2007 New York Conference*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 251–276.

- Szécsényi, Krisztina 2010. An LF-driven theory of scrambling in Hungarian infinitival constructions. Doktori értekezés, SZTE.
- Tóth, Ildikó 2000. Inflected infinitives in Hungarian. Doktori értekezés, University of Tilburg.
- Wurmbrand, Susan 1998. Infinitives. Doktori értekezés, MIT.

Függelék: a kérdőíveken szereplő példák

1. az a legnehezebb, hogy mindenkinek megmondani az igazat
2. a legnehezebb, hogy mindenkinek megmondani az igazat
3. az a legnehezebb, mindenkinek megmondani az igazat
4. a legnehezebb mindenkinek megmondani az igazat
5. hogy mindenkinek megmondani az igazat, az a legnehezebb
6. hogy mindenkinek megmondani az igazat, a legnehezebb
7. mindenkinek megmondani az igazat, az a legnehezebb
8. mindenkinek megmondani az igazat a legnehezebb
9. azon gondolkodom, hogy mindenkinek megmondani az igazat
10. hogy mindenkinek megmondani az igazat, azon gondolkodom
11. az a mérce, hogy kitörni a magyar valóságból
12. hogy kitörni a magyar valóságból, az a mérce
13. az a cél, hogy túlélni
14. hogy túlélni, az a cél
15. fölmerül az a kérdés, hogy tűrni vagy lázadni
16. hogy tűrni vagy lázadni, az a kérdés merül föl
17. fölmerül az a kérdés, hogy meddig tűrni
18. az a legnehezebb, hogy mikor mondani meg
19. az fontos volt, hogy megismerkedni az elnökkel
20. fontos volt, hogy megismerkedni az elnökkel
21. azt szeretném, hogy alaposan ledöngölni a padlót
22. az kellene, hogy kifesteni a kamrát

A nonfinite construction in emergence

Abstract: It has been common knowledge that the Hungarian complementizer *hogy* can only occur in finite clauses. Recently, however, it began to be used in infinitival clauses. This squib offers initial analyses for its structure and development on the basis of data from corpora as well as from two questionnaires directed at different populations.

Keywords: finite and nonfinite clauses; *hogy* complementizer; embedding; topic position
